

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СКЛАДУ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

УДК 174: 355. 233. 23

Н. В. Петренко

Реформування Державної прикордонної служби України із суто військової структури у правоохоронну, перехід до сучасних методів охорони кордону потребують удосконалення професійної підготовки офіцерів-прикордонників нової генерації, висувають нові вимоги не тільки щодо їх професійних, але й загальнолюдських, етичних, психологічних, педагогічних, інтелектуальних та інших якостей. Такий стан справ потребує впровадження нової системи професійно-етичної підготовки офіцерів-прикордонників. З огляду на це, метою статті є визначення й оприлюднення основних рекомендацій професорсько-викладацькому складу вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) щодо формування у майбутніх офіцерів-прикордонників професійно-етичної компетентності.

При цьому важливе значення має врахування робіт учених, які вивчали особливості професійної етики в конкретних видах професійної діяльності, зокрема: у правоохоронній сфері (О. В. Афанасьєв, О. М. Бандурка, Г. В. Дубов, В. В. Куліченко, А. В. Опальов), педагогічній (Л. Л. Хоружа), державній службі (Д. І. Дзвінчук, Н. Р. Нижник, К. Ф. Луганський, Н. Н. Шувалов), митній службі (О. П. Корольов, Н. С. Тимченко).

При визначенні основних напрямків роботи з формування професійно-етичності компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників важливо також ураховувати дослідження вчених, які вивчали проблеми професійної етики військовослужбовців і морального виховання воїнів (О. В. Барабанщиков, В. І. Вдовюк, В. І. Варваров, Д. А. Волкогонов, Е. П. Гаркуша, В. П. Давидов,

М. І. Дьяченко, Л. Ф. Железняк, В. Г. Звягінцев, В. К. Луценко, Н. Ф. Феденко та ін.), питання формування моральних якостей особистості майбутнього офіцера-прикордонника (В. О. Балашов, І. О. Грязнов, О. В. Діденко, Д. В. Іщенко, С. Л. Крук, О. Д. Сафін, В. І. Царенко та ін.).

Аналіз зазначених джерел надає можливість стверджувати, що для вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, активізації їх роботи з формування професійно-етичної компетентності професорсько-викладацькому складу доцільно звернути увагу на такі закономірності формування професійно-етичної компетентності:

спрямованість навчання і виховання на вирішення завдань формування професійно-етичної компетентності курсантів;

єдність потребнісно-мотиваційної сфери та навчально-пізнавальної активності курсантів;

вияв поваги і вимогливості до курсантів, формування їх особистісної, офіцерської гідності в процесі навчання та виховання;

забезпечення ситуації успіху при опануванні професійно-етичних знань;

урахування вікових та індивідуальних особливостей курсантів;

підвищення впливу колективу навчальних груп на покращання якості навчальної і виховної роботи;

взаємозв'язок процесів навчання та професійно-етичного самовдосконалення курсантів.

Важливе значення має також урахування загальних (навчання повинно бути науковим і мати світоглядну спрямованість; навчання повинно бути проблемним, активним та свідомим, доступним, систематичним, послідовним, міцним, невідривним від виховання) і специфічних принципів (гуманності, вимогливості, субординації, наступності, виховання в колективі, нормативності тощо) формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Зважаючи на те, що початковим етапом формування моральної поведінки (а також і в професійній сфері) є опанування особистістю моральних цінностей

та моральних знань, для формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників важливо оптимізувати зміст навчання курсантів у ВВНЗ через надання їм професійно-етичних знань і пов'язаних з цим понять. Для цього необхідно включити до навчальних планів спецкурсу “Професійна етика офіцера Державної прикордонної служби України”, за допомогою якого ознайомити курсантів з основними поняттями зі сфери професійної етики [5, с. 145].

Надання курсантам професійно-етичних знань має передбачати ознайомлення їх із суттю професійної моралі, її змістом, функціонуванням у суспільстві, системою її вимог і санкцій за відхилення від встановлених норм. При викладанні спецкурсу “Професійна етика офіцера Державної прикордонної служби України” роботу над професійно-етичними поняттями слід вести у такій послідовності: надання курсантам професійно-етичних знань, забезпечення розуміння, застосування знань, аналіз, синтез та оцінка. Цей алгоритм формування понять зі сфери професійної етики може допомогти досягти глибокого засвоєння курсантами спецкурсу “Професійна етика офіцера Державної прикордонної служби України”.

Для формування моральних уявлень курсантів, а звідси і моральної поведінки, важливе значення має відповідна організація навчальної діяльності. Насамперед необхідно, щоб курсанти перебували в умовах морального вибору, змушені були постійно самостійно приймати те чи інше рішення. Це може бути моделювання педагогічних ситуацій, пов'язаних із моральним вибором. У цьому випадку курсанти більш продуктивно будуть освоювати навички та вміння, які потім знадобляться їм у роботі. Цим завданням якнайкраще відповідають можливості *активних методів навчання*, що передбачають практичне вирішення курсантами професійно-етичних завдань [3, с. 169].

У роботі з формування професійно-етичної культури на різних формах занять потрібно використовувати різні методи. Лекційні заняття із спецкурсу “Професійна етика офіцера Державної прикордонної служби України” необхідно проводити із застосуванням методу проблемного викладу, на

семінарських і практичних заняттях використовувати такі методи активного навчання, як дискусійні, тренінгові, ігрові та проблемні, а самостійна робота має передбачати дослідницький метод;

Одним з ефективних та апробованих на практиці способів активізації особистісного, а через це і професійно-етичного, самовдосконалення є *тренінг*, який є системою спеціально організованих розвиваючих взаємодій між його учасниками. Тренінги надають великі можливості для формування та розвитку необхідних професійно-етичних комунікативних умінь і навичок курсантів. Різні вправи може бути спрямовано на розвиток здатності вступати та підтримувати контакт з іншою людиною, тактовно і вміло вести з нею бесіду, ураховувати її потреби й інтереси, розуміти мотиви її поведінки, прогнозувати її можливі дії після розмови. Тренінги є необхідними для закріплення результатів, здобутих на основних заняттях, для формування професійно-етичних умінь і навичок [2, с. 149].

У загальному в роботі з формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників потрібно використовувати такі ігрові методи, як *ігри-вправи*, *ігрові дискусії*, *ігрові ситуації*, *рольові та ділові навчальні ігри* [4, с. 185]. Ефективність ділових ігор досягається не лише за рахунок більш повного відтворення реальних умов професійної діяльності, але й за рахунок більш повного особистісного включення курсантів в ігрову ситуацію, інтенсифікації міжособистісного спілкування, створення яскравих емоційних ситуацій успіху або невдачі.

І в дискусійних методах, і в тренінгових, і в навчальних ділових іграх важливе значення мають *елементи проблемності*. Девіз проблемного навчання: “Не від знання до проблеми, а від проблеми до знань”. Проблемне навчання передбачає необхідність проблемного питання, проблемного завдання, проблеми, проблемної ситуації. У роботі з формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників важливо використовувати такі методи проблемного навчання, як *проблемний виклад*, *частково-пошуковий чи дослідницькі методи* [4, с. 182]. На таких заняттях результати дискусій,

особливо коли створюються конкретні ситуації морального вибору, набагато сильніше модифікуватимуть поведінку курсантів, ніж просте засвоєння окремих моральних норм на рівні знання.

Щодо самостійної роботи курсантів, то тут важливе значення має дослідницький метод. При вивченні курсантами спецкурсу “Професійна етика офіцерів Державної прикордонної служби України” потрібно передбачити написання ними двох рефератів з конкретних тем та виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань. Індивідуальне навчально-дослідне завдання спрямоване на самостійне вивчення курсантом частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення, практичне застосування знань курсанта із спеціального курсу і розвиток навичок самостійної роботи. Одним із видів індивідуального навчально-дослідного завдання може бути конспект з теми за заданим планом або за планом, який курсант розробляв самостійно, а також анотація прочитаної додаткової літератури з курсу й історичні розвідки. Предметом дослідження для курсантів у цьому випадку мають бути основні категорії професійної етики офіцера-прикордонника, зокрема, історія та сутність понять військової честі, доблесті, гідності, основних моральних чеснот захисника Вітчизни.

Важливе значення для формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників має створення відповідної атмосфери на заняттях, певний рівень спілкування викладачів і курсантів, адже справжній виховний вплив базується, насамперед, на позитивних емоціях [1, с. 209]. У спілкуванні з курсантами має переважати не директивна особистісно-орієнтована взаємодія, а суб’єкт-суб’єктна, що передбачає безумовне визнання особистості курсанта, його прийняття, розуміння й оптимістичне прогнозування. У педагогічній взаємодії викладача з курсантами важливе значення мають комунікативні здібності викладача, уміння і навички спілкування. Від культури спілкування великою мірою залежатиме створення в курсантських колективах позитивного психологічного настрою, атмосфери взаємної вимогливості та військового товариства. Професійно-етична

компетентність при цьому буде формуватися через освоєння курсантами систем спілкування і включення в спільну комунікативну діяльність.

Професіоналізм викладача полягає в тому, щоб подолати об'єктивні труднощі педагогічного спілкування з курсантами через різницю в рівні їх підготовленості, у розвитку здібностей та особливостей характеру тощо, у допомозі кожному курсанту набути впевненості в навчанні і спілкуванні. Педагогічний процес потрібно будувати на принципах діалогу, ознакою якого є рівноправність позицій викладача та курсанта. Викладач повинен намагатися уникати категоричних приписів, не ставитися до курсантів як до пасивних об'єктів своїх впливів, зважати на їх психічний стан, поважати життєвий досвід, переконання і цінності. Саме такі відносини є необхідними для професійно-етичного розвитку молодої людини.

Для ведення діалогу викладач повинен використовувати правила ефективного вислуховування. Ефективне вислуховування полягає у здатності зосередитися на мовленні співрозмовника, точно сприйняти, з'ясувати ідеї, думки, емоції, стосунки та, нарешті, зрозуміти його. Важливе значення при формуванні професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників має особистий приклад викладача. Викладач повинен власним прикладом учити курсантів слухати співрозмовника, поважати думку інших людей, брати на себе відповідальність за свої слова і вчинки. У цьому випадку важливе значення має рівноправність психологічних (не соціальних) позицій викладача та курсантів, їх відкритість, бажання зрозуміти точку зору партнера. Виховний потенціал діяльності викладача, ефективність його впливу на особистісне становлення курсантів залежатиме від його вміння налагоджувати з курсантами емоційно комфортні, відверті, емпатійні стосунки [1, с. 255].

Важливою педагогічною умовою формування професійно-етичної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника є керівництво професійно-етичним самовдосконаленням курсантів. Самовдосконалення передбачає не просте пристосування вчинків до зовнішніх вимог, а активний розвиток якостей особистості в процесі професійної діяльності. Керівництво

професійно-етичним самовдосконаленням – це складний, багатогранний процес, який є системою навчальних, виховних, організаційних заходів, спрямованих на забезпечення цілеспрямованої, систематичної і різносторонньої роботи курсанта над удосконаленням своїх професійно-етичних якостей. Разом із тим, це делікатна справа. Вона вимагає від викладача чи офіцера – керівника підрозділу великого такту, високої загальної й етичної культури, справжньої турботливості та вимогливості. Основне завдання керівництва цим процесом полягає в цілеспрямованому спонуканні курсантів до роботи над собою, виробленні у них відповідних мотиваційних установок на професійно-етичне самовдосконалення, створенні для цього необхідних умов.

Основними напрямками керівництва самовдосконаленням мають бути:

- 1) постійне вивчення курсантів і досвіду їх професійно-етичного самовдосконалення;
- 2) усестороннє роз'яснення професійно-етичних вимог до офіцерів-прикордонників у сучасних умовах;
- 3) роз'яснення сутності, значення професійно-етичного самовдосконалення та постановка конкретних завдань з самовиховання і самоосвіти;
- 4) ознайомлення курсантів з ефективними методами та прийомами роботи над собою й основними напрямками її наукової організації;
- 5) формування позитивної колективної думки, усестороннє стимулювання професійно-етичного самовдосконалення;
- 6) контроль і допомога курсантам у роботі над професійно-етичним самовдосконаленням;
- 7) створення для курсантів необхідних умов для систематичної та цілеспрямованої роботи над собою.

Таким чином, основними методичними рекомендаціями щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників слід вважати:

урахування закономірностей і принципів навчання курсантів основам професійної етики;

оптимізацію вибору змісту навчання курсантів у ВВНЗ через надання їм професійно-етичних знань та пов'язаних з цим понять;

використання на лекційних, семінарських і практичних активних методів навчання, зокрема дискусійних, тренінгових, ігрових та проблемних методів, а також дослідницького методу при організації самостійної роботи курсантів;

створення на заняттях атмосфери доброзичливості і взаємоповаги через налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачами та курсантами й активізацію діалогічного спілкування;

керівництво самовдосконаленням курсантів щодо формування всіх складових професійно-етичної компетентності.

Отже, використання методичних рекомендації щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників допоможе сформувати їх професійно-етичну компетентність, підвищити ефективність їх професійної підготовки, сприятиме їх активному і діяльному професійно-етичному самовдосконаленню.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є розробка навчально-методичного забезпечення для результативного формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчально-виховного процесу.

Список використаної літератури

1. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
2. Психология и педагогика : учеб. пособие / [под ред. К. А. Альбухановой и др.]. – М. : Совершенство, 1998. – 320 с.
3. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – М. : Академия, 2003. – 302 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с. – (Альма-матер).
5. Шиянов Е. Н. Развитие личности в обучении : учеб. пособие для студентов пед. вузов / Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова. – М. : Академия, 2000. – 288 с.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.